УДК 821/161/2-31Л1/7.08

Томчук О.Ф.
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

РОМАН Ю.ЛИПИ «КОЗАКИ В МОСКОВІЇ»: НАЦІОНАЛЬНА РИТОРИКА ТЕКСТУ

У статті досліджується художня трансформація історіософської концепції Ю.Липи в романі «Козаки в Московії». Обґрунтовується вплив національного імперативу письменника на специфіку наративу тексту, його жанрову матрицю.

Ключові слова: парадигма, історіософська концепція, архітектоніка, історичний роман, жанрова ідентифікація.

Художня творчість Ю.Липи закорінена в національному ґрунті. Вона базується на оригінальній історіософсько-релігійній концепції, без осмислення якої годі збагнути етико-універсальну «споруду» його світомислення. Світоглядні орієнтири письменника спрямовувались на індивідуально-стильові поліваріантні пошуки з акцентом на внутрішньо-змістовому універсально-візійному «схопленні» світу загалом і нації зосібна. Як підкреслює Н.Мафтин, у прозі Ю.Липи чітко простежується «настанова поєднати національну ідею з високою художністю літератури» [9, с. 143].

Естетичний модус історіософії письменника представлений його науково-публіцистичними працями (стаття «Призначення України»), поезіями (збірка «Суворість»), прозою (історична повість «Гетьман Іван Мазепа»). Художня концепція України репрезентована широким спектром національної проблематики і в романі письменника «Козаки в Московії» – «єдиному Липиному творі «масштабної прозової форми» [17, с. 18].

На сьогодні існує значна бібліографія праць, присвячених різним аспектам життя і творчості Ю.Липи. Незважаючи на акцентування дослідниками національної риторики тексту письменника (О.Баган, М.Ільницький, В.Качкан та ін.), його прозові твори означеної тематики поки що залишаються на маргінесі, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження. Однією з небагатьох спроб з'ясування «парадигми національно-консолідуючого наративу» є монографія Н.Мафтин «Західноукраїнська та еміграційна проза 20-30-х років XX століття: парадигма реконкісти» (Івано-Франківськ, 2008), у якій художня проза Ю.Липи уведена у контекст ідейно-стильової та жанрової палітри творчості «трагічних оптимістів» (Л.Мосендз, Ю.Косач та ін.). Чи не єдиною спеціальною розвідкою, у якій розглядається ідейно-художня вартість роману, є розлога стаття М.Васьківа «Козаки в Московії» Ю.Липи в контексті історії української літератури XX ст.».

У романі оживає доба Хмельниччини, реставрується образ гетьмана. Конкретно-історичний вимір часу пов'язаний з особливостями історіософської доктрини Ю.Липи. Сюжет твору розгортається на основі ідеологічної опозиції: Україна/Росія (Московія). Зображення українців будується письменником на «контрасті з москвинами, проте, на відміну від однобокого відтворення виключно всього негативного в характері та способі життя москвичів, ми не можемо спостерігати виключно самозакоханого оспівування співвітчизників. Українська нація відтворюється стереографічніше, в єдності її переваг і вад, що надає «Козакам в Московії» поліфонічного характеру» [3, с. 58]. Це різко відрізняє західноукраїнський історичний роман (повість) від українсько-радянського, де обов'язковим ідеологічним каноном було прославляння непорушної та вічної дружби «двох братніх народів» і невтомної допомоги «старшої сестри» – Росії молодшій і беззахисній – Україні» [1, с. 168].

Є в романі Ю.Липи ще одна історична колізія, що не співпадає із офіційною позицією радянської історіософії. Йдеться про достовірність образу Б.Хмельницького. Його постать, за Ю.Липою, є однією з центральних і найважливіших у багатовіковій історії українського народу. Про такі підходи до оцінки особи гетьмана свідчать авторські характеристики: «милості Божої пан Богдан» [8, с. 53]; «отчизни нашої голос» [8, с. 53]; «полководець наш, пан Богдан, Цезаря перевищить» [8, с. 60]; «князь Руси» [8, с. 60]; «найясніший пан гетьман» [8, с. 60], «імператор Великої Руси» [8, с. 78]. Як видно з цитованих рядків, Ю.Липа подає образ гетьмана в романтичному ореолі. Він ставить заслуги Б.Хмельницького вище, ніж Юлія Цезаря, оскільки український полководець, за його переконаннями, керується благороднішою метою. В художній репрезентації гетьмана домінує ідеалізація. Ось як у 56-й частині роману описується його поява: «Далі поважно, якби землю собою власкавлюючи, ішов сам Богом даний» [8, с. 76]. Ставлення письменника до Б.Хмельницького збігається з оцінками його ролі в національній історії, котру маємо в Г.Сковороди, який у вірші «De libertate» проспівав йому осанну, й категорично протиставляється Шевченковим поглядам на Б.Хмельницького. Йдеться про неприйняття поетом Переяславської угоди з Росією, заявлене у вірші «Розрита могила» (Г.Сковорода: «Слава навіки буде з тобою, / Вольносте отче, Богдане-герою»; Т.Шевченко: «...Ой Богдане! / Нерозумний сину! / Подивись тепер на матір, / На свою Вкраїну»).

Цікавими є означення Г.Сковородою вчинків Б.Хмельницького. Давньоукраїнський мислитель називає гетьмана героєм. Епітетне ж обрамлення («нерозумний») образу в Т.Шевченка свідчить про негативну оцінку його дій. Ю.Липа, на відміну від свого великого попередника, дещо відступає від історичної правди і робить це цілком свідомо. Він називає Б.Хмельницького «монархом, Богом даним» і показує магічну силу його впливу на маси. Все це мотивується твердим наміром письменника апологетизувати українського гетьмана як одного з найвидатніших діячів української історії. Патетичний опис сцени миропомазання Б.Хмельницького – тому яскраве свідчення:

- Богданові, Государеві і гетьманові великої Руси, – многоліття!

- Многая літа! – здригнувшись, відізвалося старшинство, панята і вся значна Україна з силою страшною, що впоює і споює. Серце стиснулося в чужоземців від такого вибуху сили... [8, с. 77].

У романі Ю.Липи перебіг народного повстання під проводом Б.Хмельницького зображено відповідно до суб'єктивних поглядів письменника. У зв'язку з цим «Козаки в Московії», як стверджує Л.Череватенко, «скорше поема, низка розгорнутих поетичних метафор на теми з епохи народно-визвольної війни» [16, с. 8].

Власне історичним подіям у романі відведено небагато місця. Твір написано за законами пригодницько-авантюрного жанру. Хоча письменник переважно не відступає від історичної правди. Для роману, як для всієї творчості Ю.Липи, якого В.Просалова вирізняє з-поміж інших представників «празької школи» як найяскравішого прозаїка, характерна «достовірність зображеного» [11, с. 4]. Це стосується описів московської тиранії періоду XVII століття, українського та московського побуту тогочасної доби, історичних перипетій початку національно-визвольних змагань.

Ідейному задуму Ю.Липи, тобто апологетизації «звитяжної Нації Козацької» та героїчного духу рідної історії, відповідає суб'єктивний вимір історичного часу, введення в історичне тло власних оцінок. До такого висновку спонукає саме погляд на постать Б.Хмельницького. В романі він – Великий Князь, Ucrainae Rex, Богом даний Государ, Гетьман великої Руси, Імператор козацькоруської України. Щодо цього образу, то автор в уяві реалізує те, чого не було насправді. Не приймав, не носив ніколи гетьман титула цісарського. Ніколи не «бив», не карбував «дукати Богдана Хмельницького, що мали з одного боку меч, а з другого титул монарший» [8, с. 69]. Проте існує така легенда, якою скористався письменник для возвеличення державного діяча. Силою творчої уяви він матеріалізував заповітні сподівання-мрії.

Величний образ гетьмана можна трактувати в романі як художній інформаційний код ідентичності українства. Тут авторові прислужився засіб асоціативної історичної ретроспекції. Історичний персонаж вклинюється у твір за своїм історичним хронотопом, що відкриває великі можливості для порівнянь, конфронтації епох, філософських і політичних узагальнень. Як відзначав М.Бахтін, увесь склад історичного персонажа «залишається реальним, але в ньому сконцентровані і згущені настільки суттєві і великі моменти життя, що значення його далеко переростає всі просторові, часові, соціально-історичні обмеження, переростає, однак, не відриваючись від цього конкретного соціально-історичного ґрунту» [2, с. 372]. Історичні реалії, присутні в тексті роману Ю.Липи, дають підстави говорити про ознаки історичного жанру. Більше того, є свідчення, що написанню роману передував період накопичення історичного матеріалу. Письменник уважно вивчав першоджерела, історичні й літературні пам'ятки, документи, рукописи. Ще 1927 року він написав вірш «Мемуари», в якому назвав прізвище головного героя «Козаків в Московії» [9, с. 145].

Як справедливо зазначає М.Васьків, «романний час є не тільки тлом, на якому розгортається дія [...]. У романі це динаміка персонажів, зміна їх зовнішніх і – що набагато важливіше – внутрішніх станів, бо персонажі важливі й цікаві для читача не тільки статикою своєї психіки, але ще більшою мірою динамікою цих змін» [4, с. 36]. У романі Ю.Липи превалює не документ чи історична подія, а художній домисел автора. Історичні персонажі (Б.Хмельницький, Золотаренко, Нечай, Ярема Вишневецький, Бутурлін та ін.) зазвичай перебувають на периферії сюжету або взагалі не залучені до розгортання конфлікту. (Про них згадується в діалогах, історичних екскурсах тощо). Письменник керувався настановами І.Франка, який одним із перших благословив його на літературну діяльність: «Повість історична – се не історія [...]. Освідчення, характеристика, мотивування і групування фактів у історика й повістяра зовсім відмінні: де історик оперує аргументами і логічними висновками, там повістяр мусить оперувати живими людьми, особами» [12, с. 22]. Разом з тим, жодною мірою не варто нівелювати тих сутнісних ознак твору, що дають підстави для його оцінки як історичного тексту. Істотно, що автора цікавить вирішальний, переломний момент історії. Це визвольна війна під проводом Б.Хмельницького проти соціального, національного та релігійного гніту Речі Посполитої у період, коли почала формуватися єдина нація, державна система, національна мова і культура. Тобто йдеться про основні складові історіософської концепції письменника, ідеї його державницької доктрини.

За жанровими ознаками роман Ю.Липи становить собою «тип історико-авантюрного твору» (Н.Мафтин). Хоча у тканину твору автор активно вводить монологічні структури, психологізуючи наративну стратегію тексту. Читач з неослабною увагою стежить «за пригодами розмислів – як авторових, так і його непосидючих героїв. Вони постійно ставлять (собі і нам) цікаві запитання, що на них маємо відповідати» [16, с. 4].

Сюжетну канву роману становить «Одіссея» головного героя – Григорія Трембецького, лицаря й купця, та його побратимів козака Петра Сокольця та філософа Симеона Латки-Старушича до варварської дикої Москви. Метою подорожі персонажів твору стало прагнення віднайти «найбільший скарб Московії», захований царем Іваном IV Грозним десь на волзьких берегах. У такій сюжетній колізії явно проступають ремінісценції поеми-містерії Т.Шевченка «Великий льох». Трембецький знаходить те закляте місце, щоправда, коштом неймовірних зусиль і принижень. Купця перед цим ув'язнюють московити, катують, знущаються з його мови. Їх дратує хода українця («певна себе»), тому його немилосердно б'ють по ногах, намагаючись навчити «ходи холопа» [9, с. 146]. Врятований своїми побратимами (відлуння козацького лицарства, описаного в романі «Чорна рада» П.Куліша), налівживий Григорій намагається підняти той тяжкий камінь, бо твердо знає: «За всі знущання, всі труднощі і небезпеки мав йому камінь деспота заплатити» [8, с. 43]. Однак Московія їх знову ошукала: під каменем не знайшли нічого, окрім «по-азіатськи переплетених і по-азіатськи лукавих слів: Пощо шукаєш, нічого бо тут не положено» [8, с. 44].

На описі Московії слід зупинитись детальніше. Одразу зауважимо, що мотив відрази до неї як чужини уводить роман у типологічне коло драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня». Як підкреслював свого часу М.Драй-

Хмара, «вірно подає Леся Українка тодішній політично-соціальний лад на Московщині, що базувався на доносах, шпигунстві й катуванні людей» [5, с. 215]. Так, в одному з діалогів героїня поеми Оксана говорить Степанові такі слова про своє враження від осоружної їй Москви: «…Скрізь палі, канчуки… / холопів продають… Чим не татари?» [15, с. 43]. «Московське пекло», зображене Ю.Липою в подібних до Лесі Українки тональностях, детально аналізує С.Андрусів. Вона, зокрема, підкреслює, що Московія у романі – «ідеальне пекло, справді «тамтой» світ» [1, с. 168].

Від початку перебування персонажів роману в Московії все заперечує первісний оптимізм щодо тамтешнього життя, яким їх «заразив» син московського князя Василя Шуйського. Нова для них земля відкривається для них як «антисвіт», суголосний із демонічним ландшафтом («ліси, болота, ріки без мостів, нечасті села, негусті міста»). Незвичними видаються героям і мешканці «того» світу, їх звичаї, побут (селяни босі або «в лаптях», зодягнені у звірині шкіри, «мали вигляд чаклунів»). Перед зором героїв постають апокаліптичні видива («виголоднілі села і спалені халупи, гурти агресивних, нетерпимих до людей іншої віри прочан, повсюдні шибениці»). В негативних тональностях зображено в романі й мову персонажів «гамтого» світу. Це – радше антимова («дивна, акаюча» й насичена лайкою). Такою показана й поведінка московітів («Одні плювали, другі лаялися, треті гучно випускали вітри»). Чернець Славинецький цитує філософу Латці «Пісеньку про неповстягливу» Москву: «Сварки, кнут, убивство, крадіж / Тут є також річі звичні…» [7, с. 60].

У відтворенні наруги над головним героєм відлунює аспект історіософії Ю.Липи. В муках, яких довелося зазнати українському шляхтичеві в Московії, явно прочитується в символічному ключі історія подальших українсько-російських взаємин. Царські «стрельци», знущаючись над Трембецьким, «били його палицями по ногах, щоб навчився плентатися, як в'язень. Його поставність козацька була для них обридлива, – хотілося їм, щоб він скулився і згорбився, і штовхали його умисне до баюр, щоб умити болотом» [7, с. 49]. Найбільше страждань героєві завдавав прикутий до нього ворог Афонька, що ні хвилини не забував про помсту, пророкуючи йому страшну перспективу: «…будуть тебе колесувати, розпинати, тортурувати в Москві. О, будеш […] лизати руку ката…» [7, с. 49].

Ю.Липа зображує Москву як справжню столицю пекла. З цією метою він активно використовує різні види інтертексту (біблійного, літературного, історичного), що увиразнюють зображене, підсилюють ідейне звучання твору. Як підкреслює С.Андрусів, у відповідному епізоді твору письменник подає концентровану «пекельність» – демонстрування мук, як в українських іконах Страшного Суду чи в пеклі з української «Енеїди», – прив'язані до сюжету – Соколець у місцях мук розшукує свого дядька. «Данте» – Петра веде український же Вергілій – козак Негребицький, що служить, разом із німцями, голландцями, шкотами, в охороні царя. Тут – побиті батогами із спинами без жодного клаптика шкіри, кати розпеченими кліщами виривали ніздрі і губи […]. Уся ця містерійна картина нагадувала жнива, а кати – женців, «що снопи зв'язували» [1, с. 170]. Як видно з тексту, автор свідомо «підживлює» інтригу, нагнітає жахи, згущує фарби. Використовуючи елементи натуралізму в зображенні «московського пекла», він іде за усталеною традицією барокових письменників у відтворенні містичних макабричних сюжетів. (Зауважимо, що Ю.Липа-митець виріс на барокових естетичних засадах).

Персонажі роману повертаються додому якраз тоді, коли розпочинається визвольна боротьба під проводом Б.Хмельницького. Трембецький починає себе осмислювати органічною частиною свого народу. Це усвідомлення стало його головним скарбом. Автор переводить подієвий план твору в символічне русло, що потверджується такими словами: «Скарбом йому було його нове серце, а скарбом України – тисячі нових сердець» [8, с. 78]. У своїх пошуках московських скарбів герої роману «осягнули вищу цінність, недосяжну для «антисвіту» [9, с. 146]. Цю істину вкладено в уста філософа Латки-Старушича: «…есть для тебе опорою проч неба: тільки земля, альбо отчизна найсолодша» [8, с. 45].

У наведених словах задекларовано глибокий патріотизм Ю.Липи, його любов до рідного краю, відданість йому. Цей аспект художньої історіософії автора твору є наскрізним. Він прочитується в багатьох висловлюваннях персонажів. Так, старий учений Єпіфаній Славинецький, що втік до Москви, говорить: «Хто вітрові служить, тому димом платять… Нема, братіку слави Святославової! Гонєніє, уничиженіє, посрамленіє, полоненіє…» [7, с. 57]. На це філософ Латка-Старушич йому відповідає: «Не гоненія нас гнітять, а розбрат… Тільки афекти сваволі і пихи владою в собі смиривши, вірі своїй послушна, звитяжить Нація Козацька» [7, с. 58]. Отже, має рацію Л.Череватенко, наголошуючи на тому, що Ю.Липа прагнув «донести до читача величний, героїчний дух рідної історії, колір, запах, звичаї та обичаї становлення Козацької держави» [16, с. 8]. Цій меті слугують специфічний правопис твору та раритетна лексика роману, яку Ю.Мухін назвав «педантично архаїзованою до стилю XVII ст.» [10].

Із тексту роману видно, що автор активно використовує фольклорний матеріал. Однак його історіософські візії вмотивовані насамперед історичною достовірністю. Тут пульсує дух пізнього Середньовіччя, козацьких літописів. У художню тканину тексту «органічно вплетено витяги з історичних універсалів, уривки з середньовічних інтермедій, історичних пісень та дум» [12, с. 22]. Отже, йдеться про таку ознаку роману, як інтертекстуальність (про це, власне, уже частково йшлося), тобто про один із способів інтеракції у певному тексті інших текстів. Сам же роман з його активно присутнім історичним інтертекстом можна вважати, використовуючи термінологію Р.Барта, «новою тканиною» тексту, своєрідною «ехокаметрою» [13, с. 207].

Ідейний імператив твору вмотивований таким важливим аспектом історіософії Ю.Липи, як самопізнання українців як етносу, що його М.Ільницький називає «усвідомленням самоцінності нації» [6, с. 4]. Цією змістовою лінією автор розгортає ідею «пізнай себе» Г.Сковороди. Така грань історіософської концепції визначає ідейно-

стильову домінанту роману «Козаки в Московії», персонажі якого, проходячи всі кола «московського пекла», намагаються бути корисними нації, утверджувати її ідентичність; вони шукають свого призначення «як частини етносу» (Н.Мафтин).

Роман побудовано на опозиції добро/зло, що кореспондується із релігійним світоглядом Ю.Липи. Оптимістичне закінчення твору свідчить про віталістичну концепцію національної історії, що її художньо інтерпретував письменник. Розуміючи світ як створіння Боже, він протиставляє йому московське пекло (біблійна міфологема). Принцип розвитку історії, що лежить в основі твору, реалізований Ю.Липою у протистоянні Бога і сатани. Тут він іде за релігійною моделлю історії, трансформованою І.Франком у його поемі «Мойсей». Автор ніби свідомо вводить спокусників-московитів, які нагадують собою демона Азазеля з «Мойсея». Втручаючись у буття людства (нації) як «боже створіння, диявол не здатний зашкодити Божому промислу, і в кінцевому результаті він тільки йому послужить, а Бог завжди залишається хазяїном становища» [14, с. 75]. Варто нагадати, що дискурсивну ідейно-естетичну домінанту художньої творчості Ю.Липи формує тема Бога, інспірована трансцендентною ідеєю теоцентричності світу як впорядкованого універсуму, вершиною якого однозначно визнається Творець. Буттєві катаклізми пояснюються письменником як порушення містичного зв'язку між Богом і Землею (верхом і низом). Тема стосунків земної людини та Всевишнього транслюється ним у плані руйнування традиційної вертикалі: Бог/людина (земля/небо). При цьому за Творцем визнається пріоритетність у світовій ієрархії («Господар є, то – Бог…»; «О, Боже, світлом Ти – у всьому…»). Герої роману активно виборюють щастя своєї землі, однак сподіваються на милість Бога («Боронь Боже – України спустошеніє…»).

Індивідуальною рисою гносеологічної концепції Ю.Липи є включення в її параметри осмислення та інтерпретацію чуттєвого світу при домінуванні світу духовного. Варварська, бездуховна й дика Московія означується письменником як «тамтой світ» – світ без Бога. Про це говорять персонажі твору: «Сюди йдеться, як на кінець світа. За цею Москвою і Христос кінчається» [8, с. 77]. Перебування серед московитів врешті-решт розвіює ілюзії Трембецького про них, як про «народ побожний вельми і церкви люблячий». У підземеллі царського палацу перед ним відкрилися моторошні картини, створені автором засобами літературного інтертексту. Про його розчарування та гіркі відчуття свідчить чимало монологів, якими рясніє роман. Наведемо один із них: «О Москво, Москво, чи зогнию в тобі так, як усі в тобі гниють? Стільки нещастя в тобі, стільки сліз і горя, що й у цілому світі стільки немає. Найбідніший чабан козацький щасливіший від твоїх князів. Скрізь гниль у тебе і потоптання віри й любови, і скрізь безнадії знак…» [7, с. 52].

У романі Ю.Липи реконструйовано український образ світу, що має вагоме значення для розуміння художньої історіософії письменника. Він наповнює особливим ліризмом характерні для національної мистецької традиції такі психічні об'єкти-образи, як Дім, Земля, Край, що мають в його інтерпретації виразно патріотичний духовно-світоглядний і художньо-естетичний сенс. Ідеться не про географічний простір національного світу, а про глибоко інтимний, втілення автором найвищих цінностей, що асоціюються з любов'ю до Батьківщини. Патріотичні інтенції проступають у вчинках та діалогах (монологах) героїв роману. Так, коли філософ Латка прощався з Трембецьким, він звернувся до нього зі словами, котрі звучать як заповіт нащадкам: «Пам'ятай тільки про край наймиліший, з котрого життя і смерть черпаєш, – Отчизну!» [8, с. 71].

Отже, в романі «Козаки в Московії» Ю.Липа художньо трансформував своє історіософське мислення, що його розвивав і обґрунтовував у багатьох науково-публіцистичних працях та поезії. Розгалужений і колоритний подієвий план твору, підкріплений низкою осмислюваних і відверто декларованих письменником історіософських ідей, рухається в одному, обраному автором цілком свідомо, напрямку: «Треба свою, українську державу мати» [16, с. 5]. Роман «Козаки в Московії» художньо реалізує сутнісний аспект історіософії Ю.Липи як дієвого чинника формування національної самосвідомості українства. З'ясування й інтерпретація усіх її складових становить одну із перспективних ліній наукового осмислення творчого доробку Ю.Липи як цілісної ідейно-естетичної системи.

Список використаних джерел

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років XX ст. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка; – Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.
2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет. – М.: Худ. литература, 1975. – 502 с.
3. Васьків М. «Козаки в Московії» Ю.Липи в контексті історії української літератури XX ст. // Четверті Липівські читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Українська видавнича спілка ім.Ю.Липи, 2009. – С.46-68.
4. Васьків М. Романні форми в українській літературі 1920-30-х років: Монографія. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009. – 325 с.
5. Драй-Хмара М. Бояриня // Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина. – К.: Наукова думка, 2002. – С.203-218.
6. Ільницький М. Не зрікатися своєї душі: Концепція України в творчості Юрія Липи // Дивослово. – 1994. – №4. – С.3-8.
7. Липа Ю. Козаки в Московії // Дніпро. – 1996. – № 1-2. – С.19-65.
8. Липа Ю. Козаки в Московії // Дніпро. – 1996. – № 3-4. – С.28-78.
9. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20-30-х років XX століття: парадигма реконкісти: Моно-

графія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 356 с.
10. Мухин М. Яснозбройний Юрій // Київ (Філадельфія). – 1953. – Ч.1. – С.165-274.
11. Просалова В. Проза спізненого покоління // «Празька школа»: Хрестоматія прозових творів. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. – С.3-13.
12. Ромащенко Л. Вчити компаративістиці на конкретному літературному матеріалі: Зіставлення творів В.Скотта з романом Ю.Липи «Козаки в Московії» // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2001. – № 9. – С.22-23.
13. Современное зарубежное литературоведение: Концепции. Школы. Термины. – М.: INTRADA, 1999. – 319 с.
14. Тойнбі А. Дослідження історії. – К.: Основи, 1995. – Т.1. – 406 с.
15. Українка Леся. Боярин: Драматична поема. Нечуй-Левицький І. Гетьман Іван Виговський. – К.: Наукова думка, 1997. – 332 с.
16. Череватенко Л. «…І тим мечем нашим гострим утвердимось» // Козаки в Московії: Роман із XVII століття. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С.3-10.
17. Череватенко Ю. Юрій Липа // Дніпро. – 1996. – № 1-2. – С.18-19.

The article is investigated the artistic transformation of the historiophilosophical conception in the novel «The Cossacks in Muscovy» of Yurij Lipa. The influence of national imperative of the writer is grounded on the specific of the narrative of the text, his genre matrix.

Key words: the paradigm, the historiophilosophical conception, the architectonics, the historical novel, the genre authentication.

УДК 821.161.2„19":82-32

Цибуковська М.С.
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ЗБРОЯ ЯК ЗНАКОВИЙ ОБРАЗ-СИМВОЛ У НОВЕЛАХ ЮРІЯ ЛИПИ Й УЛАСА САМЧУКА

У статті на матеріалі малої прози Ю. Липи й У. Самчука авторка проаналізувала *зброю* як знаковий образ-символ. Вона послідовно довела, що цей образ-символ багатозначний, одночасно символізує засіб для боротьби, покару за конкретні проступки, духовну тяглість українського народу і є одним з потужних засобів впливу на читача.

Ключові слова: образ, символ, деталь.

Юрій Липа й Улас Самчук належать до вісниківської когорти – того покоління українських письменників, які, згуртувавшись навколо донцовського «Вісника», творили нову літературу, літературу героїчних нуртів і сильних характерів. Увібравши в себе дух складної та драматичної в історико-політичному плані доби, їхня проза порушувала проблеми, які мали вплинути на формування активної особистості, допомогти українцям відшукати свої моральні первні і відродити власну державу.

Художній світ малої прози Юрія Липи й Уласа Самчука можна описати за допомогою комплексу величин, окремі з яких є константами і забезпечують єдність художнього світу, а інші – перемінними величинами, що дозволяють говорити про його рухомість і континуальність. Найбільш суттєвими для розуміння художнього світу малої прози обох митців параметрами є простір, час у їхньому взаємозв'язку, а також «компоненти зображальності» – речі, предмети, інтер'єри, картини природи тощо. Іноді зображені матеріальні речі, події чи чуттєві образи можуть умовно виражати зміст, невідповідний їхнім структурам. Мова йде про те, що образ може виходити за власні межі і нести смисл, нерозривно пов'язаний з ним, але водночас не тотожний йому. Відтак образ переходить у символ, стає, за С. Аверінцевим, «прозорим», смисл «просвічується» крізь нього, адже образ подано як смислову глибину, смислову перспективу [1, с. 156].

Сучасне літературознавство трактує символ у мистецтві як «універсальну амбівалентну естетичну категорію, що розкривається через зіставлення із суміжними категоріями художнього образу та предметного або словесного знака, який опосередковано виражає сутність певного явища» [4, с. 389]. А. Лосєв вважав, що символ – це сама річ в її суті. Символ нам даний, але не заданий, і найголовніше – це правильне його розуміння, інтерпретація. Тільки за допомогою символу слова перетворюються в образи. Символ, на думку вченого, є відображенням речі, її смислом з указуванням на інше неочевидне [5, с. 73]. П. Рікер називав «символом усяку структуру значення, де один смисл, прямий, первинний, буквальний, означає одночасно інший смисл, – побічний, інакомовний, який може бути зрозумілим лише через перший» [6, с. 118]. Важливо підкреслити, що категорія символу вказує на вихід образу за власні межі, на наявність певного смислу, який нероздільно зливається з образом, проте з ним не тотожний. Іншими словами, символ – це образ, річ, явище матеріального світу, мета якого – натякнути на сферу ідей. Саме це значення важливе для розуміння *зброї* як знакового образу-символу в малій прозі двох новелістів-вісниківців.

У цій статті буде проінтерпретовано образ-символ зброї в новелах Юрія Липи й Уласа Самчука. Для аналізу обрано твори, де процес символотворення відбувається вже на рівні заголовка, який на експліцитному чи імпліцитному рівнях містить назву зброї чи її елементів.

Назва твору завжди покликана вирізняти текст з-поміж інших явищ культури і водночас пов'язувати його з ними. Це є свідченням своєрідності твору і його контекстуальних зв'язків зі світом історії та культури. В У. Самчука